

Liana GEIDEZIS
Melanie KREUTZ

Evropski zeleni pas – narava ne pozna meja

Od železne zavesa do popkovine Evrope

Zeleni pas ali
Green Belt
Železna zavesa
Evropa
Meja
Popkovina
Habitatno omrežje
Biodiverzitet
Čezmejno
sodelovanje

Green Belt
Iron Curtain
Europe
Border
Lifeline
Habitat network
Biodiversity
Trans-boundary
co-operation

Od Barentsovega do Črnega morja je železna zavesa Evropo delila skoraj štirideset let. Bila je politična, ideološka in fizična ovira, še najbolj izrazito v Nemčiji. Čeprav je bila docela nečloveška, je omogočila naravi premor: narava se je razbohotila in razvilo se je nekaj izjemno redkega v intenzivno uporabljeni krajini – t. i. zeleni pas. Od padca železne zavesa leta 1989, poteka prek Evrope popkovina habitatov, dolga skoraj 8.500 km. Z izhodišči v projektu *Green Belt Germany*, nastalem na pobudo BUND, se je razvil projekt Zeleni pas Evrope ali *Green Belt Europe*. Lahko postane hrbtenica ekološkega omrežja, ki bo globalni simbol čezmejnega sodelovanja in ohranjanja narave ter vzdržnega razvoja. Še več, povezuje ljudi in kaže, da ima lahko povečana Evropska unija poleg kulturne tudi skupno naravno dediščino. To je enkratna priložnost za premagovanje starih meja in ovir med vzhodom in zahodom – živo znamenje skupne rasti v Evropi.

*The »Iron Curtain« divided Europe for almost forty years from the Barents Sea to the Black Sea. It was a political, ideological and physical barrier, most strongly expressed in Germany. Despite its inhumanity, this border granted nature a pause for breath: nature flourished and developed something extremely rare in intensively used landscapes – the so called Green Belt. Since the fall of the Iron Curtain in 1989, a lifeline of habitats about 8500 km long runs through Europe. It originated from the project *Green Belt Germany*, initiated by BUND, the vision of a European Green Belt development. It can become a backbone of an ecological network that is a global symbol for trans-boundary co-operation in nature conservation and sustainable development. Moreover, it connects people and shows that the enlarged European Union has not only a cultural but also a natural heritage. The Green Belt is a unique chance to overcome the old boundaries and barriers between East and West – a living symbol of growing together in Europe.*

1. Uvod

Od Barentsovega morja med Norveško, Finsko in Rusijo do Bosforja med Grčijo, Bolgarijo in Turčijo je t. i. železna zavesa delila Evropo skoraj štirideset let. Bila je politična, ideološka in fizična ovira, še najbolj v razdeljeni Nemčiji. Kovinske ograje, zidovi, bodeča žica, stražni stolpi, samosprožilno strelno orožje, mine in psi čuvaji so ustvarjali nekakšno cono smrti prek Nemčije, delili državo na vzhod in zahod ter za nekaj desetletij ločili družine in prijatelje. Toda prepovedana cona je imela zmagovalca – naravo.

Osrednji del Zelenega pasu Nemčije (v nadaljevanju ZPN), svojevrstne državne popkovine, je območje med cesto za vojaška vozila in nekdanjo mejo med Federalno republiko

Nemčijo (FDR) in Nemško demokratično republiko (NDR), ki je danes meja med nemškimi federalnimi državami (nemško *Länder*, glej sliko 1). Širina pasu je od 50 do 200 m. Dolgoročno je načrtovano zavarovanje bolj ali manj osrednjega dela pasu pa tudi posameznih (večjih) območij narave ob vsem pasu. Osrednji del ZPN je hrbtenica vsega sistema z rebri na obe strani, tako da bo vzpostavljen najdaljši habitatni povezovalni sistem v Nemčiji in srednji Evropi.

Desetletja tako rekoč nihče ni smel stopiti v mejni pas, bil je sorazmerno nedotaknjen, v njem ni bilo nikakršne kmetijske obdelave ali intenzivnejše namenske rabe. Zaradi oddaljenosti in restrikcij (prepovedi) območja so razmere v vsem pasu mejne regije podobne. Čeprav je meja docela nečloveška, je

omogočila naravi premor: narava se je razbohotila in razvilo se je nekaj izjemno redkega v intenzivno uporabljani krajini – resnično območje divjine. Dediščina železne zavese je torej poteza nekaterih najpomembnejših habitatov biodiverzitete v Evropi.

BUND (Bund für Umwelt und Naturschutz Deutschland), ena vodilnih nemških okoljskih organizacij, ki je tudi članica Prijateljev zemlje, se že od padca železne zavese leta 1989 ukvarja z varovanjem dragocenih habitatov ob nekdanji notranji nemški meji – t. i. ZPN. Z začetki v ZPN se je projekt razvil v vizijo zelenega pasu prek Evrope. Zeleni pas od Barentsovega do Črnega morja lahko postane hrbtenica ekološkega omrežja prek Evrope, ki bi bil globalni simbol čezmejnega sodelovanja, varstva narave in vzdržnega razvoja. Še več, povezuje ljudi ter nazorno kaže, da združena Evropska unija nima le skupne kulturne dediščine, temveč tudi naravno.

2. Green Belt – Zeleni pas

2.1 Zgodovinski razvoj

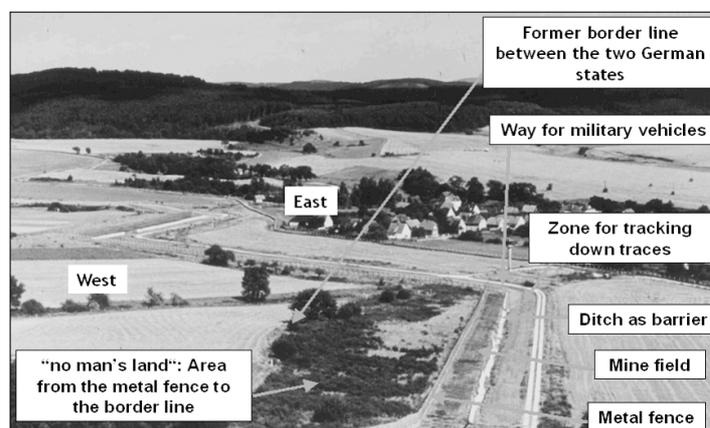
Že pred strmoglavljenjem železne zavese so raziskave mejnega območja, predvsem zahodne strani, pokazale bogastvo živalskih in rastlinskih vrst in habitatov. Ob notranji nemški meji je bil najprej narejen popis ptic. Tega je v letih 1979/1980 opravil BUND. Decembra 1989 je v mestu Hof na bavarsko-saško-češki tromeji nadaljeval organizacijo prvega sestanka naravovarstvenikov iz vzhodne in zahodne Nemčije. Prav na tem sestanku so prvič poimenovali območje, ob tem pa so se vsi udeleženci z resolucijo zavezali varovati enkratni habitat v Nemčiji. Tako se je projekt Zeleni pas (*Green Belt*) rodil. Od samega začetka je bil edini vse-nemški naravovarstveni projekt, hkrati pa živ spomenik polpretekle nemške zgodovine.

2.2 Habitatno omrežje – Zeleni pas

ZPN v Nemčiji je dolg 1.393 km in prečka 17 prepoznavnih fizio-geografskih regij od Baltskega morja na severu do tromeje Saške, Bavarske in Češke. Tako rekoč gre za prerez skoraj vseh tipov nemške krajine – od obalnega prek nižinskega do gričevnatega sveta. Posebni status ZPN izvira iz povezovanja različnih habitatnih tipov, zelo redkega pojava

v intenzivno izrabljeni in fragmentirani nemški krajini (slika 2). Območja opuščenih travišč, grmičevja, suhih travnikov, pionirskih gozdov, mokrišča, vodna telesa in močvirja so povezana in prepletena.

Od aprila do septembra 2002 je potekal popis habitatnih tipov v vsej dolžini ZPN (BN/BUND 2002). Financirali sta ga Nemška federalna okoljevarstvena agencija (BfN) in Nemško federalno ministrstvo za okolje, naravovarstvo in jedrsko varnost. Rezultati so pokazali pomembnost te verige dragocenih habitatov, ki obsega 177 km². Na območju so prepoznali 109 različnih habitatnih tipov. Na kratko, 60 % območja sestavljajo vodni eko-

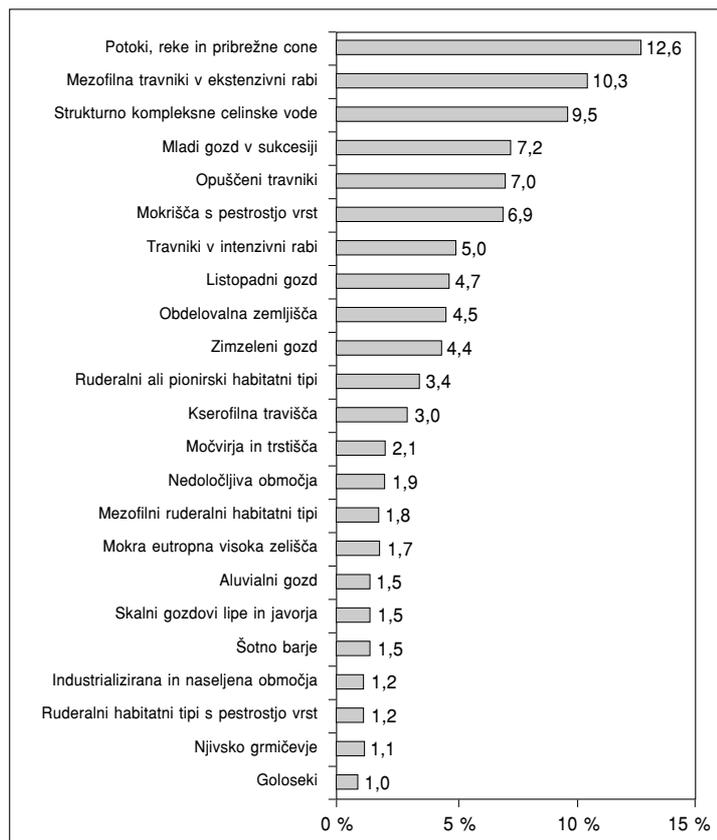

Slika 1: Nečloveška notranja nemška meja je imela bolj ali manj standardizirano strukturo v vsej dolžini 1.393 km. Slika prikazuje strukturne sestavine v nekdanji obmejni coni, t. i. coni smrti, med nemškima državama. Vir: BUND-Project Office Green Belt.

Slika 2: Zeleni pas Nemčije v kmetijski krajini južno od Narodnega parka Harz (Spodnja Saška/Saška-Anhalt) pri vasi Mackenrode. Zeleni pas je očitno zadnje zavetišče mnogo ogroženih vrst v takšni krajini. Vir: BUND-Project Office Green Belt. (Foto: K. Leidorf)

sistemi, različne gozdne združbe, (opuščena) travišča in z različnimi vrstami bogata mokrišča (slika 3). Slabo polovico habitatne mreže sestavljajo ogroženi habitatni tipi (Riecken in dr., 1994). Približno 16 % območja ZPN zajema prednostni Aneks I habitatni (Habitatna direktiva EU 92/43/EWG).

Slika 3: Deleži območij agregiranih habitatnih tipov v Zelenem pasu Nemčije (prikazani so samo tisti, ki presegajo 1 %). Vir: BUND-Project Office Green Belt.

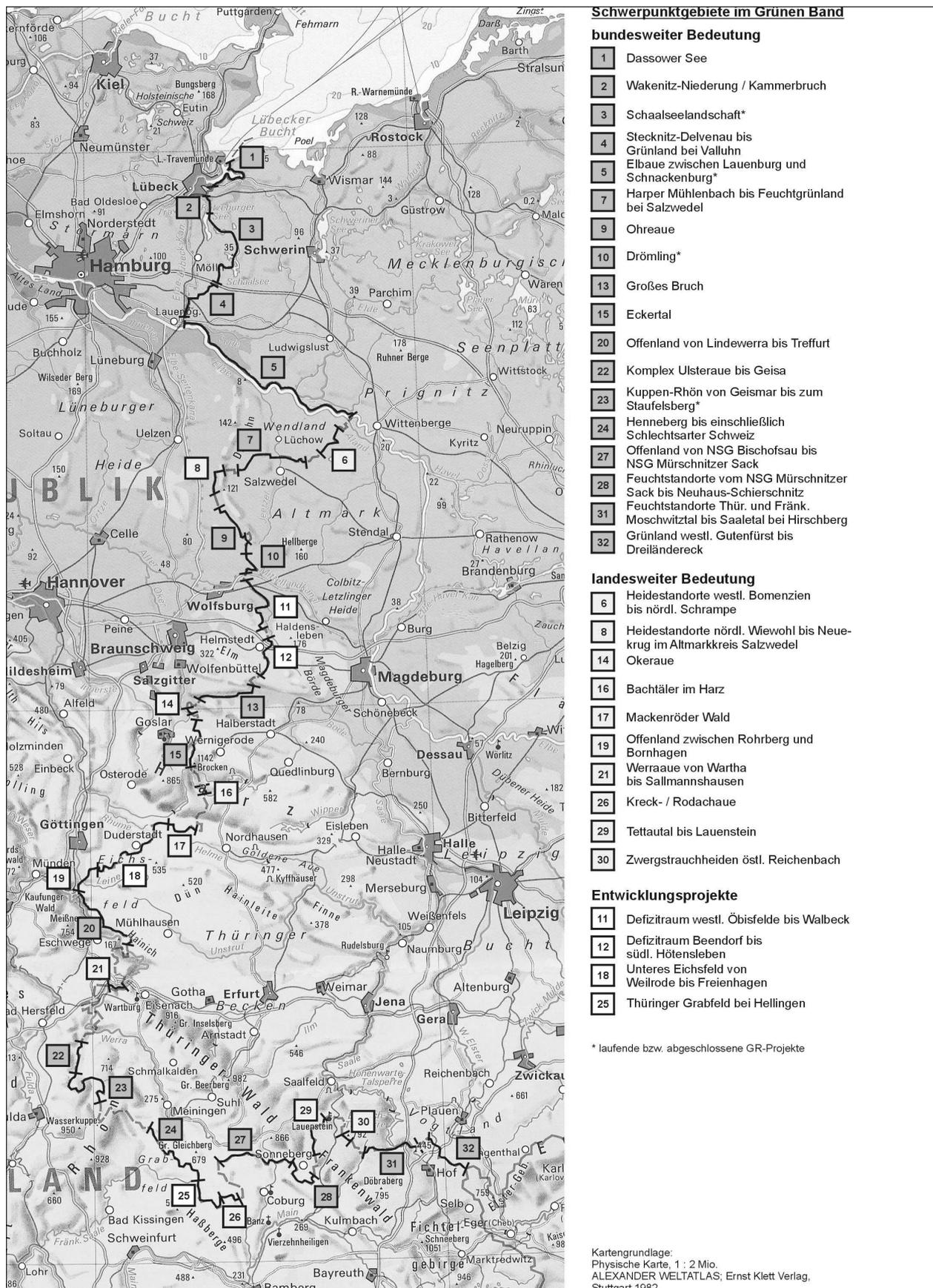
Slika 4: Repaljščica (*Saxicola rubetra*) na mejnem kamnu nekdanje Nemške demokratične republike. Vir: BUND-Project Office Green Belt. (Foto: Th. Stephan)

Kar zadeva okoljevarstveni status na območju ZPN, je po statutarnih določilih nemškega okoljevarstvenega zakona 28 % prostora že zavarovanega kot naravni rezervat, skoraj 38 % pa je predlagano za zavarovanje kot območja interesa skupnosti (Habitatna direktiva) ali posebne zavarovana območja (Ptičja direktiva). ZPN nedvomno ustreza vsem bistvenim merilom za habitatno omrežje na državni ravni in bi lahko postalo ogrodje za vzpostavitev Evropskega ekološkega omrežja (Engels in dr., 2004).

Prek analize inventarja habitatnih tipov, raziskave literature o načrtovanih in zdajšnjih zavarovanih območjih ter intervjujev s pooblaščenici za varstvo narave ob zelenem pasu je bilo prepoznanih 32 žariščnih območij izjemnega pomena za naravovarstvo in razvoj (slika 5). Te obsegajo 937 km, tj. 67 % dolžine in 79 % površine ZPN. Enaindvajset teh območij je bilo ocenjenih kot žariščna območja državnega pomena, ki bodo postala jedrno območje nacionalnega ekološkega omrežja (Schlumprecht in dr., 2002).

Sto petdeset naravnih rezervatov neposredno sestavlja ali meji na ZPN. Tako se lahko z dodajanjem neposredno meječih zavarovanih območij habitatno omrežje razširi 12,5-krat, s središčnih 17.656 na skupaj 223.211 hektarjev. Površina 2232 km² skoraj sovпада z velikostjo nemške federalne države Saarland (2570 km²). Če zavarovanim območjem dodamo še 5-kilometrski pas ob ZPN, dobimo celo 26-krat večje območje habitatnega omrežja, ki obsega 454.381 hektarjev, kar je 1,3 % vsega ozemlja Nemčije. Zavarovana območja v ZPN ali ob njem so torej nedvomno zelo pomembna za delovanje tega habitatnega omrežja. V Nemčiji so za naravovarstvo in razglasitev naravnih rezervatov pristojne federalne države. Da bi lahko razvili državno habitatno omrežje, je zato nujno, da ZPN zavarujejo.

V svojih habitatih ZPN očitno vzdržuje veliko pestrost različnih vrst. Območje je enkratno pribežališče mnogo redkih in ogroženih vrst, ki potrebujejo neprizadete in pretežno opuščene prostore, kot so opuščena travišča, ekstenzivni travniki, vodna telesa in gozdovi. Repaljščica (*Saxicola rubetra*, slika 4), rjavi srakoper (*Lanius collurio*), rečna vidra (*Lutra lutra*), vodomec (*Alcedo atthis*) in črna štorčija (*Ciconia nigra*) so le nekatere vrste, ki tam živijo.

Slika 5: Lege 32 žariščnih območij največje pomembnosti za ohranjanje narave v Zelenem pasu Nemčije. Vir: BUND-Project Office Green Belt.

Med t. i. dnevi biodiverzitete, ki so junija 2003 v organizaciji BUND in ob sodelovanju s časopisom za popularno znanost GEO potekali ob ZPN, je 500 strokovnjakov v samo 24 urah na devetih območjih zelenega pasu kartiralo prek 5.200 različnih vrst živali in rastlin. Odkrili so vrste, za katere je veljalo, da so v Nemčiji že izumrle.

2.3 Grožnje

Skoraj 85 % ZPN še vedno ni namenjeno kmetijski obdelavi ali travnikom, gozdnim nasadom, cestam ali stavbam. Funkcija zelenega pasu kot sistema povezanih habitatov je še vedno ekološko nedotaknjena. Pa vendar, že v samem začetku je ta enkratni habitat ogrožen. Na območju je v kmetijski rabi skupaj 1.949 hektarjev (slika 6). Problem v povezovanju habitatov so ceste: skupaj 450 cest prečka območja ZPN (Nemčija ima najgostejšo cestno omrežje v Evropi). Nadalje so na območju ali ob njem tudi industrijski parki (120 hektarjev). Ogroža ga tudi pogozdovanje z neavtohtonimi vrstami.

Slika 6: Grožnje kmetijstva. Slika na levi prikazuje zeleni pas na severu Turingije leta 1990. V ozadju je še vidna kovinska ograja. Slika na desni prikazuje isto območje dve leti pozneje. Vir: BUND-Project Office Green Belt. (Foto: K. Vowinkel)

Slika 7: Sestanek delničarjev v Zelenem pasu Nemčije. Vir: BUND-Project Office Green Belt. (Foto: L. Geidezis).

Tako imenovani obmejni zakon iz leta 1996 je bil in je še vedno izjemna nevarnost. Po tem zakonu so nekdanji lastniki odvzetih zemljišč v obmejnem pasu (nacionaliziranih v NDR) denacionalizacijski upravičenci in jim zemljišča lahko vrnejo. Danes je približno 20 % zemljišč v ZPN v zasebni lasti, 13 % v lasti občin in drugih (javnih) subjektov, 2 % sta v lasti nevladnih organizacij, predvsem BUND, 65 % pa je v zvezni lasti. Največja grožnja ZPN je federalna vlada, ki je začela prodajati zemljišča na prostem trgu. Nevladne organizacije so trmasto protestirale proti takšnemu početju in predlagale prenos zemljišč v ZPN v federalni lasti nemškimi zveznim deželam ali nevladnim naravovarstvenim organizacijam brez plačila. Uspeh za vse organizacije, ki si prizadevajo za ohranitev zelenega pasu, je bil dosežen, ko je minister za okolje, kot predstavnik federalne vlade, na mednarodni konferenci o ZPN leta 2003 izjavil, da bodo zemljišča v federalni lasti predali federalnim deželam zastonj. Na žalost te enkratno priložnosti zagotoviti 65 % območja ZPN z enim dejanjem še niso izvedli. Nove zahteve Federalnega ministra za finance in neodločnost posameznih dežel ovirajo takšen prenos.

2.4 Dejavnosti BUND

Dolgoročno je pridobitev zemljišč v last in posest edina možnost ohranitve naravnih habitatov pred uničenjem. BUND kupuje zemljišča od zasebnih lastnikov na štirih območjih ob ZPN. Do zdaj so kupili 210 hektarjev. Na teh zemljiščih se program zaščite in razvoja že izvaja.

Kako se ta dejavnost financira? Posamezniki lahko kupujejo t. i. zelene delniške certifikate: vsak donator, ki podari 65 evrov postane simbolni delničar ZPN, vabljen je na vodene ekskurzije ali druge ekskluzivne dogodke, npr. srečanje delničarjev (slika 7), in redno dobiva posebne informacijske letake. Danes ima ZPN že 8.500 delničarjev, ki financirajo nakup zemljišč in druge dejavnosti, npr. stike z javnostmi, politično lobiranje in izvedbene projekte. Izjemni odziv javnosti kaže zanimanje za ohranitev teh nezamenljivih prostorov ob najdaljšem povezovalnem ekosistemu v Nemčiji. Mihail Gorbačov, nekdanji predsednik Sovjetske zveze in danes predsednik Mednarodnega zelenega križa, je delničar št. 3000.

3. Zeleni pas Evrope – *Green Belt Europe* – od vizije k izvedbi

3.1 Vizija

Fantastična vizija Zelenega pasu Evrope (v nadaljevanju ZPE) ima korenine prav v ZPN. Podobno kot v Nemčiji so obstajale prepovedane cone, kjer ni bilo dovoljeno nič, tudi drugje v Evropi. Mnogo drugih habitatov so spreminjali in prilagajali z različnimi procesi, npr. intenzivnim kmetijstvom.

Od sesutja železne zavese leta 1989, poteka ne le v Nemčiji, temveč prek vse Evrope pas habitatov, dolg 8500 km. Lahko bi postal prvo čezmejno habitatno omrežje v Evropi. Jedrna območja bi lahko bila čezmejni narodni parki in varovana območja državnega pomena, kot so narodni parki Bavarski gozd/Sumava (Nemčija/Češka), Thayatal-Podyjí (Avstrija/Češka), Neusiedler See-Seewinkel/Fertő-Hanság (Avstrija/Madžarska) ali rečne krajine in poplavna polja Donave, Marcha, Thaye, Drave in Mure. Poplavna polja Donave in Marcha (Avstrija/Slovaška) so največje poplavno polje v srednji Evropi in območje varovanja po Ramsarski konvenciji o mokriščih. Naveden je le manjši izbor dragocenih krajin in območij ob ZPE. Toda teh je mnogo več, tukaj so pomembna območja za ptice selivke, to je zatočišče za mnogo ogroženih vrst, kot so ris (slika 8), volk, medved in rečna vidra. Ena vizij je, da bodo nekoč veliki plenilci uporabljali ZPE za svojo migracijsko pot.

Med mednarodno konferenco Perspektive zelenega pasu v Bonnu (15.–16. julij 2003) so naznanili, da bo pokrovitelj projekta Mihail Gorbachov, takrat so prvič uradno razpravljali o viziji vseevropskega zelenega pasu.

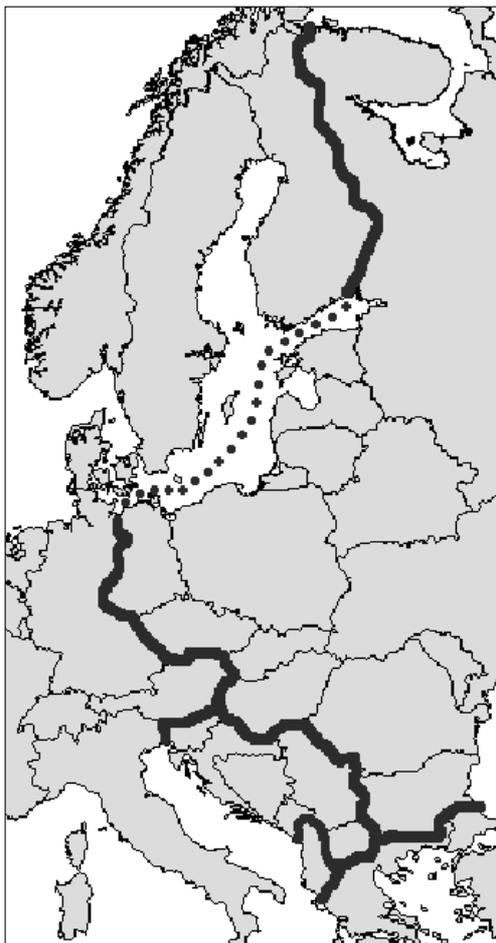
Izvedba ideje ZPE, ki je največje transdržavno habitatno omrežje v Evropi, je v naslednjih desetletjih osrednji izziv za vse naravovarstvenike Evrope. Zdajšnja območja varstva narave in prvobitne krajine je treba za varovati kot jedrna območja, sosednja in vmesna pa je treba razvijati kot »lačne kamne« (*stepping stones*) za posamezne vrste. Tako bi ZPE prispeval k uveljavitvi in izvedbi Konvencije o biološki diverziteti in projekta Natura 2000 (Habitatna direktiva EU 92/43/EWG).

ZPE poteka prek 22 držav (slika 9), v katerih so tri različna polja delovanja:

- finoskandijski zeleni pas (Norveška, Finska in Ruska federacija);
- osrednji zeleni pas (Nemčija, Češka, Avstrija, Slovaška, Madžarska, Slovenija in Italija);
- balkanski zeleni pas (Hrvaška, Srbija in Črna Gora, Makedonija, Romunija, Bolgarija, Albanija, Grčija, Turčija) z iztekom v Črnem morju.

Slika 8: Ris v čezmejnem nacionalnem parku Bavarski gozd/Sumava (Nemčija/Češka republika). Vir: GEO-Tag der Artenvielfalt 2003.

Slika 9: Predlagani potek evropskega zelenega pasu. Vir: Federalna agencija za ohranjanje narave Nemčije (BfN).

Slika 10: Novinarsko potovanje po srednjeevropskem zelenem pasu. Dr. Borut Stumberger iz DOPPS (Društvo za opazovanje ptic Slovenije) je novinarjem iz Nemčije pojasnil posebne obmejne razmere ob reki Muri (Slovenija/Avstrija). DOPPS in Evropski sklad za naravno dediščino (Euronatur) izvajajo projekt zaščite in razvoja poplavnih polj Mure in Drave. Vir: BUND-Project Office Green Belt. (Foto: L. Geidezis).

Slika 11: Edinstvena družina štokeljev, ki gnezdijo v drevesnih krošnjah na poplavnih poljih reke March pri vasi Marchegg (Avstrija/Slovaška). Vir: BUND-Project Office Green Belt. (Foto: L. Geidezis).

Pomemben korak za ustanovitev ZPE je bila mednarodna konferenca na Madžarskem septembra 2004. Svetovna naravovarstvena unija (IUCN) in Nemška federalna naravovarstvena agencija (BfN) sta skupaj organizirali konferenco, ki se je zgodila na čezmejnem zavarovanem področju Narodnega parka Ferto-Hanság na Madžarskem. Sodelovalo je več kot 70 udeležencev iz 17 držav. Namen konferenice je bil predstaviti zamisel ZPE predstavnikom držav in mednarodnim strokovnjakom iz držav, ki ležijo v pasu nekdanje železne zaveses in razpravljati o tem, kaj naj bi ZPE bil, kako bi ga izvedli in kaj je dodana vrednost naravovarstva ter vzdržnega razvoja v Evropi.

Po konferenci so bile opredeljene nekatere vizije za ZPE. Ta naj bi postal:

- ekološko omrežje, ki se ujema z osrednjimi evropskimi pobudami za zavarovana območja (Natura 2000) in ohranjanje biodiverzitete (Konvencija o biološki diverziteti) ter ponuja mehanizme izvajanja;
- priložnost za ustvarjanje komunikacijskega in marketinškega orodja narave, ki povezuje naravovarstvo in vzdržni regionalni razvoj;
- orodje čezmejnega sodelovanja;
- ekološki laboratorij s presekom pomembnih evropskih habitatov.

3.2 Kako uveljaviti vizije?

Predvsem je treba spodbuditi podporo ljudi na terenu in oblikovati ustrezno politiko. Nujno je razumeti projekt kot javni projekt. Ljudi je treba prepričati o smiselnosti projekta ZPE. Ne le v smislu naravovarstva, temveč tudi kot simbol združene Evrope in premagovanja predsodkov o železni zavesi.

Da bi bil projekt uspešen, je nujno povezovanje naravovarstva z namerami regionalnega in vzdržnega razvoja, kot sta vzdržna namenska raba ali mehki turizem. Za izvedbo ohranitvenih projektov in razglasitev zavarovanih območij je treba karseda hitro izdelati čezmejne habitatne sezname in karte.

Že aprila 2004, le en teden pred razširitvijo EU, je BUND v sodelovanju z nevladnimi organizacijami v Avstriji, Češki, Slovaški, Madžarski in Sloveniji organiziral petdnevno novinarsko potovanje ob ZPE (slika 10). Obiskali smo nekaj območij varstvenih projektov v mejnih regijah teh držav (slika 11). Na nemško-češki meji že potekajo nekateri

čezmejni projekti, ki jih izvaja BUND v sodelovanju s češkimi partnerji. Na primer projekt ohranjanja rečne biserne školjke, ki ga izvaja regionalna izpostava BUND v sodelovanju z neko šolo v Aschu na Češkem. Izdelali so načrt renaturacije manjšega vodotoka, ki bo rečni školjki izboljšal življenjske razmere. Poleg takšnih manjših projektov smo obiskali tudi čezmejne (med)narodne parke Bavarski gozd/Sumava, Thaya-tal/Podyjí in Neusiedler See /Ferto-Hanság. To je bil le prvi korak oznanjanja projekta lokalni javnosti. Pokazalo se je, da so prebivalci in lokalni politiki obiskanih regij zelo odprti glav in naklonjeni projektu ZPE.

3.3 Priložnosti v prihodnosti

Koordinator ZPE bo januarja 2005 v Beogradu začel delo v pisarni IUCN za jugovzhodno Evropo. V sodelovanju s pristojnimi vladnimi resorji in nevladnimi organizacijami za tri različna področja bo sekretariat IUCN predstavil ZPE mednarodni javnosti in opredelil ključna področja, ki bi lahko postala žarišča delovanja.

Eden izidov konference ZPE septembra 2004 je bil program dela. Dokument vsebuje časovno opredeljene cilje, s katerimi bi ZPE lahko postal stvarnost. Nekateri cilji so: izpopolnjevanje podatkovnih baz o območjih ob zelenem pasu, ki so zavarovana/predlagana za zavarovanje po državnih/mednarodnih predpisih, pregled možnosti za financiranje na različnih ravneh zelenega pasu in prepoznavanje ter raziskovanje prednostnih regionalnih vrst.

Projekt ZPE je velik izziv. Moral bi ustrezati funkciji ekološkega koridorja in posledično prispevati k ohranjanju biodiverzitete. Hkrati bi moral povečati navezanost ljudi na naravno okolje in povečati priložnosti za družbeni in ekonomski razvoj, ki bi koristil tako biodiverziteti kot lokalnim skupnostim (slika 12). Zeleni pas je enkratna priložnost za preseganje starih meja in ovir med zahodom in vzhodom – živi simbol skupne rasti v Evropi. Do leta 2010 bi moral biti zeleni pas ustanovljen v vsej Evropi.

Dr. Liana Geidezis, biolog, BUND-Project Office Green Belt, Nürnberg, Nemčija,
E-pošta: liana.geidezis@bund-naturschutz.de
Dipl.-Ing. Melanie Kreutz, krajinski planer; BUND-Project Office Green Belt, Nürnberg, Nemčija
E-pošta: melanie.kreutz@bund-naturschutz.de

Viri in literatura

BN – Bund Naturschutz in Bayern e.V./BUND – Bund für Umwelt- und Naturschutz Deutschland e.V. (2002): EuE-Vorhaben »Bestandsaufnahme Grünes Band«, im Auftrag des Bundesamtes für Naturschutz, Nürnberg, 277 str.

Engels, B.; Heidrich, A.; Nauber, J.; Riecken, U.; Schmauder, H.; Ullrich, K. (Eds.) (2004): »Perspectives of the Green Belt« – Chances for an Ecological Network from the Barents Sea to the Adriatic ?; German Federal Agency for Nature Conservation (Bundesamt für Naturschutz, BfN), BfN-Skripte 102, Bonn, 95 str.

Riecken, U.; Ries, U.; Ssymank, A. (1994): Rote Liste der gefährdeten Biotoptypen der Bundesrepublik Deutschland. Bonn-Bad Godesberg (Bundesamt für Naturschutz). In: Landschaftspflege und Naturschutz, 41, 184 str.

Schlumprecht, H.; Ludwig, F.; Geidezis, L.; Frobel, K. (2002): E+E-Vorhaben »Bestandsaufnahme Grünes Band« – Naturschutzfachliche Bedeutung des längsten Biotopverbundsystems Deutschlands. V: Natur und Landschaft, Heft 9/10, 2002, str. 407–414.

Mrežne strani:

Green Belt Europe: www.greenbelteurope.org

Fennoscandian Green Belt: www.luontoliitto.fi/forest/greenbelt

German Green Belt: www.dasgrueneband.info

Balkan Green Belt: www.euronatur.org

Slika 12: Ekoturizem v Zelenem pasu Evrope. Kolesarji prečkajo mejo med Madžarsko in Avstrijo pri Neusiedlerskem jezeru. Vir: BUND-Project Office Green Belt. (Foto: L. Geidezis).